

A BALASSAGYARMATI MEGYEI BÍRÓSÁG BÜNTETŐPÉ- RES IRATAINAK IGAZSÁGÜGYI STATISZTIKÁJA (1957–1961)

STEFÁN ANTAL KRISZTIÁN

Bevezetés

A témaválasztás oka, problémafelvetés, a kutatás folyamata

Kutatásomat 2017 nyarán kezdtem. Egyrészt azért vágtam bele, mert nagyon érdekelt a Kádár-korszak elejének bűnözéstörténete, másrészt a kutatás előrehaladtával szembesültem néhány akadállyal, amelyek eltántorítás helyett inkább inspiráltak a munka folytatására. A szakirodalom tanulmányozása során talákoztam Gönczöl Katalin műveivel, aki az egyik könyvében a következőképpen fogalmazott: *„Sajnálatos módon az egységes bűnügyi statisztika megteremtésére a második világháború után csak a hatvanas években került sor, adatszolgáltatás pedig csak 1965 óta létezik.”*¹ Ezen információ, valamint némi utánajárás után egyértelművé vált, hogy az egységes rendőrségi-ügyészégi statisztikai rendszert csak 1964-ben hozták létre, míg a KSH csak 1966 óta foglalkozik az adatok rendszerezésével. Ennek fényében szerettem volna létrehozni egy olyan adatbázist, amelynek segítségével és a benne szereplő adatok lekérdezésével megalkotható egy olyan statisztikai kimutatás, amelyből kiolvashatóak a kor legfontosabb bűnözési tendenciái és ezek változásai. A kutatási témámat azonban szűkítenem kellett, és a választásom a bírósági iratokra, azon belül is a Balassagyarmati Megyei Bíróságra esett. Ennek az az oka, hogy a megye összes bírósága közül ennek az iratanyaga maradt fent a legnagyobb részben, valamint ez adja a legösszetettebb képet – a bírósági struktúra középső szintjeként – a bűncselekményekről.

Az időhatár meghatározásánál fontos szempont volt, hogy egy koherens egésznek kapjak. Olyan időszakot kerestem, amelyet egyrészt a levéltári anyag teljes egészében lefed, másrészt bizonyos szempontból választóvonal. 1957-re mint kezdőévre azért esett a választásom, mert 1956. október 25-e után szüneteltek a tárgyalások a megyei és járásbíróságokon. Ezt követően 1956 december közepétől a katonai bíróságok ítéleztek, de a megtorlóperek jelentős száma, valamint az MSZMP vezetésének elégedetlensége nyomán ezek az ügyek is a megyei bíróságokra kerültek. Az ülések ezek után 1957 februárjában indultak

¹ Gönczöl Katalin: Bűnözés és társadalompolitika. Bp. 1987. 61.

meg újra a bírósági rendszer középső és alsó szintjein, ezért ezt megfelelő kezdőidőpontnak gondoltam a témához. Az 1961-es év szintén választóvonal, azonban ez a jogalkotás tekintetében az. 1961 végéig egy vegyes büntető törvénykönyv volt hatályban. Ennek az általános részét, mely a tárgyalások és a büntetések kiszabásának folyamatát szabályozta, már a szovjet mintára megírt 1950. évi II. tc. szolgáltatta. A törvénykönyv különös részét, mely a bűncselekményfajtákat és azok büntetési tételeit tartalmazta, még az 1878-ban bevezetett Csemegi-kódex és későbbi kiegészítései biztosították. Ez a kettősség végül 1962 január elsejével szűnt meg, amikor már teljes mértékben a szocializmus irányelvei szerint megfogalmazott és az 1961. évi V. törvénnyel elfogadott, új büntető törvénykönyv lépett hatályba.

A kutatás tárgya azért lett Nógrád megye, mert a Kádár-korszakban egyre fontosabb ipari központtá nőtte ki magát, ezért érdekesnek tartom megvizsgálni, hogy egy ilyen országrészben milyen esetekkel, milyen feltételezett bűnelkövetőkkel találkozunk. Ezen felül a megye helyzete már ekkoriban is periféria jellegű volt, és a hatalmas beruházások ellenére a rendszerváltásig – és az azóta eltelt időszakban – ezen a helyzetén nem tudott változtatni.

A kutatás végén, még a dolgozat megírása előtt több elképzelés kavargott bennem, de ezeket összegezve nyilvánvalóvá vált számomra, hogy kompromisszumot kell kötnöm. Rengeteg irányba mutatott a kutatásom, sokfelé elindulhattam volna a dolgozattal. Vizsgálhattam volna, hogy ezek a bűncselekmények milyen fokon voltak jelen a bíróságon, de az is eszembe jutott, hogy a különböző járásbíróságok esetszámait, azok fellebbezési arányait vizsgálva egyfajta bírósági statisztikát készítek az adatokból. Terveim között szerepelt még, hogy foglalkozzak a bűnözés területi sajátosságaival, valamint a vádlottak különböző jellemzőivel (családi háttér, foglalkozás, visszaesők aránya, nemi összetétel, iskolai végzettség). Azonban ahogy ezeket az elképzeléseket számba vettem, rájöttem, hogy egyrészt a dolgozat terjedelmi követelményei nem teszik lehetővé, hogy ilyen sok aspektusból elemezzem az adatokat, másrészt pedig válaszok helyett újabb kérdéseket vetne fel a tanulmányom. Ennek fényében úgy gondoltam, hogy ezeknek az elemzése egy későbbi, tágabb terjedelmi korlátot megengedő formátumban valósulhat csak meg. Ezek után arra jutottam, hogy a dolgozatom középpontjába azokat a személyeket helyezem, akik feltételezett bűnelkövetőként megjelentek a Balassagyarmati Megyei Bíróságon. Arra voltam kíváncsi, hogy az adott személyek milyen családi háttérrel rendelkeztek, hol születtek, hol követték el a bíróságon megjelenő bűncselekményeket, milyen foglalkozásúak voltak, milyen iskolai végzettségük volt, milyen nemi összetétel jellemző erre a csoportra, valamint ezen adatok között milyen összefüggés figyelhető meg. Ezek elemzését a következőkben fogom ismertetni.

Historiográfiai áttekintés

A szakirodalmi bázisomat különböző csoportokra bontottam. Az első csoportba azok a történeti munkák tartoznak, amelyek részletesen foglalkoznak az általam vizsgált időszakkal, vagy ennek valamely kontextusát mutatják be.

A korszak politikatörténetével foglalkozott Rainer M. János. A szerző összefoglaló munkát írt a Kádár-korszakról, melynek első fejezete az általam tárgyalt időszakot is lefedi. Ebben a könyvben bemutatásra kerül a forradalom leverésének folyamata az október végi SZKP-üléstől a szovjet beavatkozáson és az MSZMP megalakulásán át a munkássztrájkok 1957. januári lecsendesedéséig.² Rainer M. János egy másik publikációjában inkább fogalmi kérdésekben foglalkozott a témával. Pontosán meghatározta a Kádár-korszak időszakát (1956–1988), majd kiemelte ennek különböző sajátosságait. Egyrészt a Kádár-rendszer kifejezést csak 1963 után, a „*puha diktatúrának*” nevezett időszakot követően használja, az előtte lévő időszakot átmenetnek tekinti, mely előkészítette a „*magyar modellként*” említett kádári korszakot. Ebben az időszakban került sor a „*kádári alkura*”, melyben az emberek lemondtak a politizálásról és a lázadásról az életszínvonal emelése érdekében.³

Szintén összefoglaló jellegű munkát írt Romsics Ignác, akinek Magyarország története a XX. században című könyve foglalkozik az általam vizsgált időszyakkal. Ebben részletesen kitér a megtorlásokra, valamint foglalkozik az írók és az új vezetés kapcsolatával, illetve a kora kádárizmus ideológiájával.⁴

Összefoglaló gazdasági munkát írt a huszadik század magyar gazdaságtörténetéről Honvári János. Ebben a műben az általam vizsgált időszakot is részletesen bemutatja, részletesen kitérve azokra a gazdaságpolitikai korrekciókra, amelyet ebben az időszakban végrehajtottak (pl. az ipar szerkezetének átalakítása és a téészesítés újabb hulláma).⁵ Hasonló könyv jelent meg Perczel György szerkesztésében, ami az ország társadalmi-gazdasági fejlődését mutatja be a XX. században.⁶ A kollektivizálásról, valamint az agrárium fejlődéséről kimerítően olvashatunk Varga Zsuzsanna publikációjában, ahol részletesen bemutatja a termelészövetkezetek létrejöttének körülményeit, időszakait, valamint jellemzőit. Ezek mellett megismerhetjük az ország mezőgazdasági fejlődésének szakaszait a Kádár-korszakban, majd a rendszerváltozás után.⁷ A paraszti társadalom felszámolásáról és ennek a folyamatáról, valamint a vidéki társadalom helyzetének változásáról Ö. Kovács József írt rendkívül színes és részletes könyvet. Ebben szót ejt a kollektivizálás harmadik fázisáról, illetve az „*agitátorcsapatok*” tevékenységéről.⁸ Az infrastruktúra fejlődését és problémáit, valamint ezek kapcsolatát a gazdasági fejlődéssel mélyrehatóan Major Iván könyve taglalja.⁹

² Rainer M. János: A Kádár-korszak (1956–1989). Bp. 2011. 8–34.

³ Rainer M. János: Bevezetés a kádárizmusba. Bp. 2011. 95–148.

⁴ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. 2005. 399–522.

⁵ Honvári János: XX. századi magyar gazdaságtörténet. Győr 2014. 362–377.

⁶ Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Szerk. Perczel György. Bp. 2003.

⁷ Varga Zsuzsanna: Az agrárium 1945-től napjainkig. In: Agrárvilág Magyarországon, 1848–2004. Szerk. Estók János. Bp. 2008. 261–345.

⁸ Ö. Kovács József: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában 1945–1965. Bp. 2012.

⁹ Major Iván: Közlekedés és gazdaság. Bp. 1984. 69–203.

A társadalomtörténeti írásokra áttérve kiemelkedő Valuch Tibornak a Kádár-korszakkal és a rendszerváltozás utáni első évtizeddel foglalkozó munkája. Ebben kiemeli az említett időszak demográfiai változásait, a kisebbségek helyzetét, a társadalmi mobilitást, a vezető csoportok változásait, a főbb foglalkozástípusokban dolgozók életkörülményeinek változásait, a hétköznapi élet jellemzőit, valamint szó esik a szociális viszonyok változásairól is. Ebben a szerző bemutatja, hogy 1956 után a deviáns viselkedésformák emelkedő tendenciát mutattak. Nőtt az alkohol- és a kábítószerfogyasztás, bár utóbbi csak az 1970-es évek második felében vált érzékelhetővé. Ami azonban számokkal alátámasztva is szembeötlő, az az öngyilkosságok száma és aránya. Az öngyilkosság arányszáma 1960 óta Magyarországon volt a legnagyobb 1990-ig. Valuch Tibor a könyve végén egy rövid fejezetet szentel a bűnözésnek. Ebben szót ejt a megtorlások mértékéről, külön hangsúlyt fektetve a forradalom után kivégzettekre és a politikai foglyok számára.¹⁰

Szintén érdekes olvasmány Majtényi György könyve. Majtényi az *Egy forint a krumplis lángos* című könyvében a Kádár-korszak társadalmát mutatja be. A műben az általam vizsgált időszak csak a megtorlások és az 1956 utáni terror kapcsán jelenik meg. Ebben a szerző kiemeli, hogy 1957 decemberében a börtönök zsúfoltsága jelentős, és erről az MSZMP Politikai Bizottságában is tárgyaltak. Ezt követően megismerhetjük Kádár János 1957 végi véleményét, mely szerint amnesztiára csak akkor kerülhet sor, ha az a pártot erősíti. Ez végül 1959-ben, 1960-ban és 1963-ban történt meg.¹¹

Fontos személye a Kádár-korszak bűnözéstörténeti vizsgálatának Bezsenyi Tamás történész-kriminológus. Neve mind a két csoportban meg fog jelenni, a témám történeti kontextusa miatt leginkább legújabb könyve miatt, mely a szocializmus bűnbarlangjairól szól. Ebben a műben szó esik arról, hogy kik követték el a bűncselekményeket a szocializmusban. Bezsenyi két jellegzetes csoportot emel ki. Az első csoportba azok a személyek tartoznak, akik a Rákosi-korszakban szocializálódtak, majd 1956-ban megpróbálnak emigrálni, vagy lecsukják őket a forradalom utáni megtorlások alatt. Ezek a személyek ezt követően visszatértek az országba, vagy kiszabadultak a börtönből, és a bűnözés útjára léptek. A másik csoportba azok a személyek tartoztak – őket a szerző klasszikus Kádár-kori betörőnek titulálja –, akik 1956 után nőttek fel, jellemzően a munkásosztály tagjai voltak, és fizikai munkát végeztek, majd a bűnözéssel az állami vállalatok útján kerültek kapcsolatba úgy, hogy megismertek különböző vagyonos személyeket, akikhez az értékes eszközökért, készpénzért később betörték. Bezsenyi Tamás ezen felül azt a problémát ragadja ki, amellyel kutatásom elején találkoztam, és azt a bevezetésben ki is emeltem. Bezsenyi erről a következőképpen írt: „Az egyik legnagyobb probléma, amivel szembesültek a rendőrök a hatvanas évektől kezdődően, valóban az volt, hogy országosan egy-

¹⁰ Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005. 344–364.

¹¹ Majtényi György: Egy forint a krumplis lángos. Bp. 2018. 37–40.

séges, kriminalisztikai részletekre bontott nyilvántartásra lenne szükség. Olyanra, mint a szakpolitika és a kutatók számára 1964 óta elérhető Egységes Rendőrségi és Ügyészégi Bűnügyi Statisztikai Rendszer (ERÜBSZ).¹²

A kutatásom során felmerült bennem, hogy miért késett ennyit ennek a statisztikai rendszernek a bevezetése. Azt biztosan látnunk kell, hogy a magyar igazságszolgáltatás és a rendőrség a tárgyalt korszakban nagyban függött a szovjet mintától, így fontosnak találtam megvizsgálni, hogy mit gondoltak a korszakban, de leginkább azt megelőzően erről a különböző szovjet szakemberek. Sz. Osztroumov statisztikus egy 1951-ben kelt írásában igyekezett áltudományként beállítani a bűnügyi statisztikát. Írásában rendkívül erősen jelen van a marxista ideológia, és véleménye szerint csak az osztályharc elkendőzése a célja ezeknek a kimutatásoknak, és a számokkal nem lehet igazolni a bűnözés valódi okát.¹³ Ennek fényében talán nem is meglepő ez a fajta felfogás itthon 1957 és 1961 között. Ahogyan azt majd a dolgozat későbbi részében a szociológia esetében is látni fogjuk, a forradalom utáni szűk egy évtizedben még tartották magukat azok a megállapítások, amelyek gátolták a tudományos fejlődést mind a kriminológiában, mind a kriminalisztikában, illetve a szociológiában is.

A helytörténeti szakirodalmat vizsgálva kisebb problémával találjuk szembe magunkat. A megye történetével foglalkozó írások és tanulmányok kivétel nélkül a Kádár-korszak időszakában keletkeztek, így nem mondható ideológiamentesnek egyik mű sem. Ennek ellenére – némi forráskritikát alkalmazva – a benne megfogalmazott információk felhasználhatóak. Jakab Sándor és Molnár Pál könyveiből megismerhetjük a megye 1945 utáni társadalmát, gazdasági átalakulását, a politikai berendezkedés legfontosabb jellemzőit, illetve az 1956-os forradalmat követő újraszerveződés lépéseit. A szerző kiemeli a megyében bekövetkező változásokat, valamint kitér arra, hogy az 1950-es megyerendezést követően milyen átalakulások mentek végbe. Ezek közé tartozik, hogy a megyeszékhely Balassagyarmatról Salgótarjánba került, illetve milyen fejlődést ment végbe a megyén belül ebben az időszakban.¹⁴ Salgótarjánhoz több települést csatoltak, és a városban jelentős ipari beruházások is történtek. Ennek következtében a város fejlődő pályán volt az 1950-es években. Ezeknek a változásoknak jól érzékelhető jele, hogy a megyeszékhely népessége ugrásszerűen megnőtt, és rengeteg lakótelep épült.¹⁵ Ezek a változások eredményezték azt, hogy Salgótarján fontos és a korábbiakhoz képest nagyobb jelentőséggel bíró ipari központ lett a Kádár-korszak elejére.

¹² *Bezsenyi Tamás – Böcskei Balázs: A szocializmus bűnbarlangjai.* Bp. 2020. 23.

¹³ *Sz. Osztroumov: A burzsoa bűnügyi statisztika reakciós jellege* In: *Statisztikai Szemle* 29. (1951) 11. sz. 991–1004.

¹⁴ *Galcsik Zsolt: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005.* Salgótarján 2005. 26.

¹⁵ *Jakab Sándor: Nógrád megye története 1944–1962.* Salgótarján 1973.; *Molnár Pál: Salgótarján társadalmi viszonyainak fejlődése 1945 és 1980 között.* In: *A Nógrád megyei múzeumok évkönyve.* Szerk. Szivircsek Ferenc. Salgótarján 1982. 363–369.

Szakirodalmi bázisomban különböző kriminológiai, jogi, szociológiai és egyéb tudományos munkák is megjelennek. Ezek közül kiemelném Kovacsicsné Nagy Katalin igazságügyi statisztikával foglalkozó művét. Számomra mind az adataim összehasonlítása miatt, mind módszertani szempontból igen hasznos munka volt. A szerző a fogalmi keretek tisztázása, valamint az igazságügyi statisztika történetének bemutatása után részletesen foglalkozik azokkal a módszertani és statisztikai formulákkal, amelyeket érdemes használni az adatok feldolgozásához. Én ezekből – ahogy a dolgozat fő részénél is látni fogjuk – leginkább a bűnözésstatisztikai (pl. tárgyi, személyi és területi struktúra), valamint a személyeket érintő, különösen a szociológiával foglalkozó részeket használtam fel a kutatás, illetve a dolgozat megírása során.¹⁶

Fontosnak tartom megemlíteni Halász Kálmán 1967-ben hivatali használatra írt munkáját. A szerző ebben a könyvben bemutatja a bűnözési statisztika változásait a második világháborút követően. Ezen kívül a kutatásom szempontjából releváns adatokat is tartalmaz, megismerhetjük a vizsgált korszak fontosabb statisztikai adatait. Ezek közé tartoznak az elítéltek különböző viszonyszámai, például a bűncselekménycsoportok, a jogerősen elítéltek, illetve a különböző foglalkozáscsoportok szerinti megoszlásuk. Ezt követően sorra veszi a különböző bűncselekménycsoportok legfontosabb jellemzőit (pl. a bűncselekmények megoszlása a csoporton belül, a fiatalok aránya). Halász Kálmán a könyv második felében részletesen foglalkozik a visszaeső bűnözőkkel és az arányuk növekedésével. Itt leginkább jogszabályi kérdéseket tárgyal, igyekszik ezeket megmagyarázni és részletezni.¹⁷

Módszertani szempontból, valamint az adatok feldolgozása szempontjából szintén fontos szakirodalom volt számomra a Szalainé Homola Andrea szerkesztésében megjelent *Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetők Magyarországon* című munka. Ebben a szerző különösen nagy hangsúlyt fektet a személyekhez kapcsolódó különböző adatoknak a felhasználására, különösen a fiatalok elkövetőkre vonatkozóakra.¹⁸

A kriminológiai munkákra kitérve fontos megemlíteni Balázs József 1969-es könyvét, mely a magyarországi bűnügyi statisztika kialakulásával és fejlődésével foglalkozik. Ebben már nem érvényesülnek olyan erősen a korábban említett szovjet hatások, és gyakorlatilag inentől már egy tudományosabb megközelítés érezhető a bűnözéssel és a bűnözési statisztikával kapcsolatban. Balázs ebben a könyvében a dualizmustól sorra veszi a különböző bűnügyi statisztikákat egészen az 1960-as évekig. Meglepő módon – bár nem jelentősen – bizonyos kritikát is megfogalmaz az 1945 és 1960 közötti időszakról. Véleménye szerint a háborús újjáépítés miatt késett az egységes rendőrségi-ügyészégi

¹⁶ Kovacsicsné Nagy Katalin: *Igazságügyi statisztika*. Bp. 2001. 25–132.

¹⁷ Halász Kálmán: *A bűnözés statisztikai vizsgálatának kérdései. A visszaesők megítéléséről és a visszaeső bűnözésről*. Bp. 1967. 8–121.

¹⁸ *Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetők Magyarországon*. Szerk. Szalainé Homola Andrea. Miskolc 2008. 8–31.

statisztika bevezetése, ám szakmai hiányosságokat is felvet a témában, amit leginkább az 1950-es évek első felében érez számottevőnek. Ezen kívül megemlíti, hogy a kriminológia fejlődése már érzékelhető az 1960-as években.¹⁹

Összefoglaló jellegű munkaként érdemes megemlíteni az amerikai szerkesztőhármás által megírt *Kriminológia* című könyvet. A mű jelentős részében az Amerikai Egyesült Államokban jellemző bűncselekményeket tárgyalja, de a kriminológiai gondolkodás és szemléletmód miatt fontos munkának tartom.²⁰

Ennek a magyarországi párja a szintén többszerzős *Kriminológia, bűnözés, bűnözéskontroll* című könyv.²¹ Ebben szó esik a kriminológia helyzetéről a Kádár-korszak első néhány évében. Gönczöl Katalin itt megemlíti, hogy kezdetben a kriminológia azon tudományágak közé tartozott, amellyel nem lehetett foglalkozni. Ennek okait már korábban láthattuk.

Szintén érdemesnek tartom megvizsgálni ebben a csoportban Bezsenyi Tamás véleményét a kriminológiai gondolkodásról. Egyik publikációjában úgy fogalmazott, hogy könnyebb azokat a rendszerhez kapcsolódó bűncselekményeket (pl. izgatás vagy árdrágító üzérkedés) értelmezni ebben az időszakban, mint a napjainkban is létezőket, mert utóbbiaknak az értelmezési tartománya változáson esett át a rendszerváltozást követően, mind jogi, mind kriminológiai és kriminalisztikai tekintetben.²²

A historiográfiai áttekintésben érdemes megemlíteni a joggal kapcsolatos szakirodalmat. Mezey Barna összegző munkájában ír arról, hogy a bevezetőben említett büntetőtörvénykönyvi kettősség azon okból állt fent, hogy a Rákosi-korszakban már a jogalkotásban is egyre jobban erősödött a szovjet minta, illetve befolyás. A hatalom részéről cél volt, hogy ezt a kettősséget megszüntesse, és ez az 1956-os forradalom nélkül valószínűleg már előbb megvalósult volna, de ahogy korábban említettem, erre végül 1962. január elsejével került sor.²³

A másik fontos változás majd a korszakban az lesz, hogy új alkotmánya lesz az országnak. Az 1949. évi alkotmány az 1936-os szovjet alaptörvény mintájára született meg, illetve jelentős részben átvette annak szerkezeti felépítését is.²⁴ A bírósági rendszer intézményi struktúrájában is változások következtek be. 1949-ben megszüntették a közigazgatási bíróságot, valamint eltörölték a kétfokú fellebbvitelt. Szervezeti értelemben azonban nem történt más, mint

¹⁹ *Balázs József*: A magyar bűnügyi statisztika kialakulása és fejlődése – különös tekintettel annak módszertani kérdéseire. Szeged 1969. 1–54.

²⁰ *Kriminológia*. Szerk. Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer. Bp. 2000.

²¹ *Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll*. Szerk. Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós. Bp. 1999. 21.

²² *Bezsenyi Tamás*: Nem minden Mohikán Indián? A galeri bűnözés történeti és kriminológiai aspektusai. In: Keleteurópai sorsfordulók: Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére. Szerk. Bartha Eszter – Fóris Ákos – Mezei Bálint – Nagy Éva Katalin – Szuda Krisztina Eszter. Bp. 2016. 203.

²³ *Magyar Jogtörténet*. Szerk. Mezey Barna. Bp., 2007. 378–385.

²⁴ *Dezső Márta – Fűrész Klára – Kukorelli István – Papp Imre – Sári János – Somody Bernadette – Szegvári Péter – Takács Imre*: Alkotmánytan I. Bp. 2007. 29.

a Kúriából Legfelsőbb Bíróság, a törvényszékekből megyei bíróságok lettek, a járásbíróságnak pedig még a neve sem változott meg. Az ítélőtáblát ugyan az alkotmány felsőbbbíróságra nevezte át, ám egy évvel később az 1950. évi IV. törvény eltörölte ezt a bírósági szintet.²⁵

Szintén fontos részét képezik a kutatásomnak a szociológiával foglalkozó munkák. Andorka Rudolf a tudományágat összegző művében elmondja, hogy a második világháborút követően a szociológia hatalmas fejlődésen ment keresztül, de történelmi okok miatt ez Magyarországon később és lassabban ment végbe. Ennek oka, hogy az 1945 utáni másfél évtizedben a totalitárius rendszer nem támogatta a társadalmi problémákra rávilágító tudományterületeket. A politikai enyhülés hatására aztán az 1960-as években megindult a magyarországi szociológia fejlődése, melyre jelentős hatást gyakorolt Bibó István politikaelméleti tevékenysége is. Ebben az időszakban jöttek létre az első műhelyek, melyek a Központi Statisztikai Hivatal, az MTA Szociológiai Kutatóintézete, az ELTE-n és a Közgazdaságtudományi Egyetemen működő szociológiai csoportok, valamint a Magyar Rádió és Televízió Tömegkommunikációs Kutatócsoportja voltak.²⁶

Ennek a tudományos fejlődésnek volt fontos alakja Ferge Zsuzsa és Kolosi Tamás. Ferge Zsuzsa az 1969-ben kiadott *Társadalmunk rétegződése* című könyvében részletesen elemezte a hatvanas évek társadalmát. Kutatása során felhasználta az 1960-as népszámlálás adatait, és egy objektív, széles körű képet szeretett volna adni a magyar társadalom helyzetéről, sok helyen ellentmondva az ideológiai előírásoknak. Írásában részletesen tárgyalja a társadalom gazdasági és anyagi viszonyait, kulturális helyzetét és életmódját. Ezekon kívül részletesen kitér a társadalmi mobilitás kérdésére, és igyekszik az adatok alapján következtetéseket levonni a jövőre nézve.²⁷

Hasonló jellegű kérdéseket feszeget Kolosi Tamás a közel két évtizeddel később megjelent publikációjában. A szerző ebben bemutatja a struktúra- és rétegződéskutatás legfontosabb módszertani alapelveit, majd egy átfogó képet igyekszik adni a magyar társadalomra jellemző strukturális viszonyokról és az ezekre épülő rétegződési és egyenlőtlenségi rendszerről.²⁸

A szakirodalmi bázisom utolsó részébe az adatfeldolgozáshoz szükséges ismeretekkel foglalkozó publikációk tartoznak. Ezek közé tartozik többek között Paksa Rudolf tanulmánya is. Kutatásom és adatbázisom középpontjában a bűncselekmények miatt megvádolt személyek és különböző adataik állnak, ezért ezek elemzéséhez a prozopográfia módszerét használom. Erről a módszerről írt művében az említett szerző, és kiemeli, hogy ez a módszer a legmegfelelőbb, ha szociológiai vizsgálatot szeretnénk végezni.²⁹

²⁵ Uo. 388.

²⁶ *Andorka Rudolf*: Bevezetés a szociológiába. Bp. 2006. 72–92.

²⁷ *Ferge Zsuzsa*: *Társadalmunk rétegződése*. Bp. 1969.

²⁸ *Kolosi Tamás*: *Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés és egyenlőtlenség Magyarországon*. Bp. 1987.

²⁹ *Paksa Rudolf*: *Prozopográfia vagyis „kollektív bibliográfiai elemzés”* (A Horthy-kori

Az adatbázisom felépítésének megtervezésében nagy szerepet játszott Pap József tanulmánya. Ebben megismertem, hogy a történelemmel kapcsolatos kutatásokban hogyan alkalmazhatóak a relációs adatbázisok. Ebben a publikációban a tanulmány szerzője részletesen bemutatta, hogy hogyan épül fel egy MS Access adatbázis, milyen táblákat érdemes létrehozni, és ezeket milyen struktúrában célszerű felépíteni, valamint hogyan, milyen módon történik az adatok lekérdezése. Ezen felül Pap József részletezi, hogy a kutatónak milyen akadályokkal kell megküzdenie az adatbázisépítés során. Ezek között megemlíti például az informatikai ismeretek elsajátításának szükségszerűségét vagy a korábban táblázatokban tárolt adatok konvertálási problematikáját.³⁰

Az adatok elemzésénél nagy hasznát vettem Sajtos László könyvének, aki útmutató kézikönyvet írt az SPSS kutatási és adatelemzési programból. Ebben részletesen levezeti a program felépítését, valamint látványos ábrákon mutatja be az egyes módszerek kutatási lehetőségeit. Ezek közül a kutatásban leginkább a keresztábla-elemzéseket használtam fel.³¹

A kutatás módszertana

Kutatásom kezdetén az egyik legfontosabb kérdés az volt, hogy milyen módszerrel lehet és érdemes az iratokból kinyerhető adatokat tárolni és elemezni. Kezdetben erre a célra egy MS Excel táblázatot használtam. Ebben külön kezeltem a bűncselekményekkel, a vádlottakkal, illetve a bírósági tárgyalással kapcsolatos adatokat. Azonban egy idő után rá kellett jönnöm, hogy ekkora adatmennyiséget nem célszerű csupán táblázatokban gyűjteni, hiszen lehetetlenné válik ezek rendszerezése, illetve lekérdezése. Ekkor ismerkedtem meg Pap József tanulmányával, és kezdtem el egy MS Access adatbázis felépítését. A legtöbb időm azzal telt, hogy kitaláljam, milyen struktúra szerint érdemes felépíteni ezt az adatbázist. Ezt követően kezdődött el az adatok konvertálása és feltöltése az adatbázisba.

A levéltári forrásaimat a Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltárából gyűjtöttem. Az adatgyűjtés levéltári szakasza két időintervallumban valósult meg. Az első periódus 2018-ra, míg a második jelentős ciklus 2020 júliusa és szeptembere közé tehető, miután a levéltárak korlátozott nyitvatartás és meghatározott járványügyi szabályozások mellett újból kinyitottak. A hozzávetőlegesen egy évnyi intenzív kutatás után sikerült feldolgozni a Balassagyarmati Megyei Bíróság büntetőperes iratait 1957 és 1961 között. A feldolgozás során több mint húszezer oldalnyi irat anyagát használtam fel, az adatbázisban 3679 különböző

magyar nemzetiszocialista elit vizsgálata). In: Módszertani tanulmányok. Szerk. Ballabás Dániel. Eger 2013. 7–20.

³⁰ *Pap József*: Relációs adatbázisok felhasználási lehetőségei a történeti kutatásokban. In: Hagyományos források, új megközelítések. A digitalizáció kínálta lehetőségek a történeti kutatásokban. Szerk. Romsics Ignác. Eger 2019. 9–27.

³¹ *Mitev Ariel – Sajtos László*: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Bp. 2007. 137–162.

eset szerepel, melyhez 4264 feltételezett bűnelkövetőt tudunk kapcsolni, de a vádlottat, a családtagjaikat, a sértetteket és a bírókat is beleszámolva az adatbázisomban 13495 személy szerepel. A vádlottak esetében kigyűjtöttem a születési idejüket, születési helyüket, édesanyjuk, édesapjuk nevét, foglalkozásukat, iskolázottságukat, családi hátterüket és a korábbi büntetéseiket. A 3679 eset közül 3020 volt meg ténylegesen a levéltárban, a maradék 659 esetet a megyei bíróság és az öt járásbíróság lajstromkönyveiből dolgoztam fel, de ezeknek az eseteknek a döntő része második világháború utáni népbírósági tárgyalás vagy az 1953-as amnesztiát követő, illetve az 1956-os forradalom megtorlóperrei ellen benyújtott rehabilitációs kérvény, így ezek elsődlegesen nem is tartoznak a kutatásom középpontjába.

Az adatfeldolgozás során felhasználtam a bírósági tárgyalások jegyzőkönyveit, a vádlottak kihallgatási jegyzőkönyveit, valamint a különböző rendőrségi iratokat (pl. nyomozási és házkutatási jegyzőkönyveket), amelyek valamilyen információt tartalmaztak az ügyben érintett személyekről. Ezen iratok közül a legfontosabbak a bírósági tárgyalások jegyzőkönyvei voltak. Az általam feldolgozott esetek hozzávetőlegesen 74%-a másodfokú ügy volt, így ezekben az ügyekben csak ez az irattípus állt rendelkezésre. Elsőfokon a bíróság 1957-ben és 1958-ban legtöbbször az 1956-os megtorlópereket tárgyalta, illetve később azokat a különösen súlyos bűncselekményeket (pl. emberölés, jelentős vagyon elleni vagy gazdasági bűncselekmények), amelyekben komoly anyagi kár érte az államot, vagy valaki életét vesztette. Jellemzően az elsőfokú tárgyalásoknál álltak rendelkezésemre a korábban említettél részletesebb források, melyek közül a fentebb említett iratokat használtam fel. Felhasználtam még olyan egyéb igazolásokat is, melyeket a vádlottak nyújtottak be az eljárás során, hogy felelősségre vonásukat elkerüljék vagy a büntetésüket csökkentsék. Ilyen iratok voltak például a sztahanovista oklevelek, kitüntetések, iratok, hogy nem vettek részt a világháborúban, vagy nem küzdöttek a szovjet hadsereg ellen. Ezeket azért használtam fel, hogy az egyes személyeket, ügyeket vagy bűncselekményeket egészen tudjuk látni, és betekinthessünk ezeknek a hátterében. Ezeken kívül felhasználtam még az 1960-as népszámlálás Nógrád megyére vonatkozó adatait, melyek fontosak voltak a dolgozat későbbi részében bemutatásra kerülő összehasonlítások miatt.

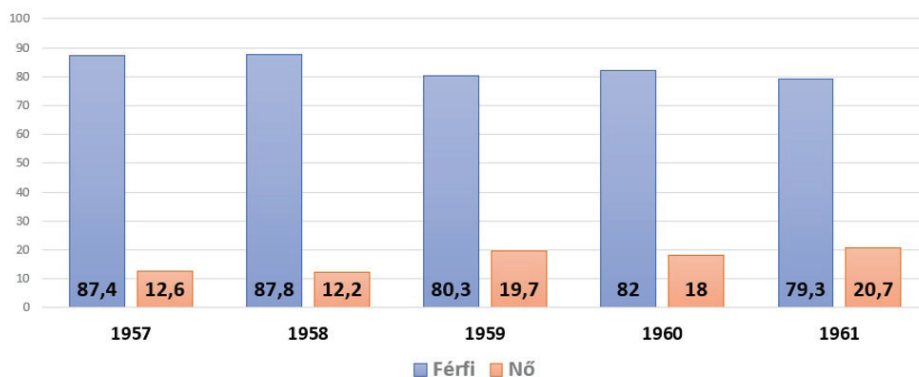
A kutatás másik fontos kérdése az volt, hogy mely statisztikai módszert érdemes felhasználni az elemzéshez. Választásom azért esett az igazságügyi statisztikára, mert ez foglalkozik legösszetettebb módon a kutatásomban megjelenő területekkel. Kapcsolata van a büntetőjoggal, de részletesen foglalkozik a bűncselekmények legfontosabb jellemzőivel, a bűnelkövetők főbb tulajdonságaival, a bíróságok ítéleteivel, valamint a különböző jogi szabályozásokkal. Ezen felül fontos kapcsolatot ápol az igazságszolgáltatásban működő információs rendszerekkel, adatbázisokkal, így ezeknek az adatoknak a tárolási módjában is segítséget nyújtott. Összegezve elmondható, hogy az igazságügyi statisztika szoros kapcsolatban van az általános statisztikával, a népességstatisztikával, a jogtudományokkal, különböző társadalomtudományokkal (pl. szociológia) és az informatikával, így ez volt a legideálisabb választás az adatok elemzéséhez.

Az elemzést az IBM SPSS programmal hajtottam végre. Ennek segítségével több dimenziót is meg tudok egyszerre jeleníteni, így megkönnyíti a következtetések, konklúziók levonását. Nagy segítségemre volt ez a különböző keresztábla-elemzéseknél, amelyek majd a dolgozatom fő fejezetében fognak megjelenni.

Az adatok elemzése

A vádlottak nemi megoszlása, családi háttere és foglalkozása

Ahogy korábban említettem, az 1957 és 1961 között tárgyalt ügyek száma 3679, és ezekhez vádlottként 4264 személyt tudunk kapcsolni. Ezeknek a személyeknek vizsgáltam meg először a nemi megoszlását, családi hátterét és foglalkozását.

1. ábra: A vádlottak nemi megoszlása százalék szerint az egyes évekre lebontva
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

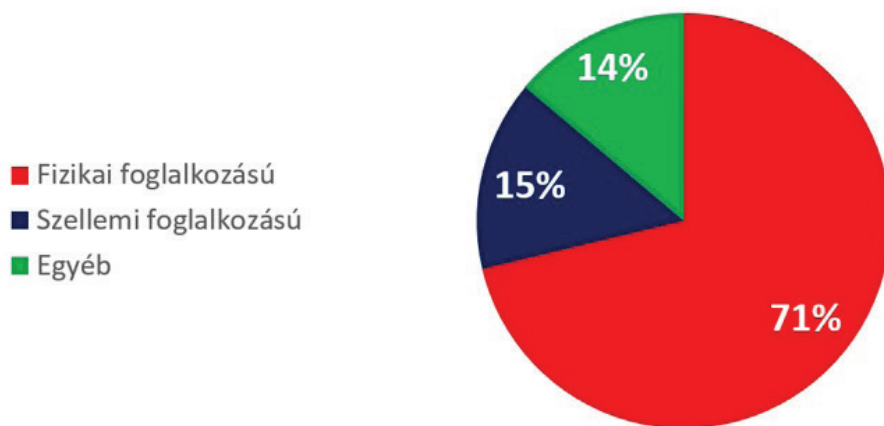
Az 1. ábra jól mutatja, hogy minden évben domináns férfifélt jelenik meg. Az öt év átlagát tekintve a bűncselekmények 83,6%-át férfiak, míg 16,4%-át nők követték el. Ezek az adatok nem meglepőek, hiszen a kriminálstatisztikai adatok a dualizmus koráig visszamenőleg azt mutatják meg, hogy a bűnelkövetés nemi megoszlását országosan 86–14%-ban határozhatjuk meg a férfiak javára. Ettől lényeges eltérést csak a két világháború idején tapasztalhatunk, hiszen a női bűnelkövetés ekkor haladta meg csak az országos 30%-ot.³² Az én adataim nem különülnek el szignifikánsan a kriminálstatisztikai aránytól, de ami szembeűnő, hogy 1959 és 1961 között jelentősen emelkedett a női vádlottak aránya a bíróságon. Az adatok elemzése során az a kérdés merűt fel bennem, hogy vajon ennek milyen okai lehetnek. Egyrészt nagyon szembeűnő változás, hogy 1958 után a megtorlóperek száma nagymértékben csök-

³² Balázs József: Demográfiai tényezők szerepe a bűnözésben. In: Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica 40. (1996) 1. sz. 53–54.

kent, valamint a személy elleni bűncselekmények száma jelentősen nőtt. Ez a két tényező számottevően befolyásolja a nemi megoszlást, hiszen míg az állam elleni bűncselekmények esetében a nők megoszlása 2,7%, addig a személy elleni bűncselekményeknél 30%. Ennek fényében jól látható, hogy a bűnözés tárgyi struktúrájának átalakulása milyen hatást gyakorol a nemi megoszlásra.

Ha a vádlottak családi állapotát nézzük, akkor egyértelmű képet kapunk. Az 1960-as népszámlálás adatai szerint a felnőttkorú lakosság 70%-a házasságban él. Az én adataim szerint a vádlottak 76%-a él házasságban, 19%-a nőtlen vagy hajadon, 3%-a elvált, és 2%-a özvegy. Érdekeség, hogy a női vádlottak 80%-a él házasságban, míg a férfiaknál ez az arány csak 74%.

A nők esetében a családi állapot alapvetően meghatározza azt is, hogy mivel foglalkoznak. A női vádlottak 62,9%-a háztartásbeli volt ebben az időszakban, azaz nem rendelkezett jövedelemmel. Ezzel szemben a férfiak legnagyobb százaléka mezőgazdasági jellegű munkát végzett, megelőzve az ipari munkásokat, valamint azokat az egyéb fizikai foglalkozású munkásokat, akiket az 1960-as népszámlálás is ebbe a csoportba sorolt.

2. ábra: A vádlottak megoszlása a főbb foglalkozáscsoportok szerint
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Összességében elmondható, hogy a vádlottak 71%-a valamilyen fizikai foglalkozású személy, illetve 15%-a szellemi munkát végez, és ezen kívül 14% egyéb kategóriába tartozik, ahova főleg nyugdíjasok, rokkantnyugdíjasok, illetve a korábban említett háztartásbeliek sorolhatók (2. ábra).³³ Az első kettő aránya megfelel a népszámlálás által mért adatoknak, azonban az egyéb kategóriába tartozó egyének jóval kevesebben vannak. Ez visszavezethető arra, hogy a

³³ Dolgozatomban azért használtam ezt a csoportosítási formát, mert ezt használja az 1960-as népszámlálás is. Adatbázisomban ennél részletesebb csoportok is találhatóak, de a dolgozat terjedelmi követelményei miatt ezek elemzésére nem volt módom.

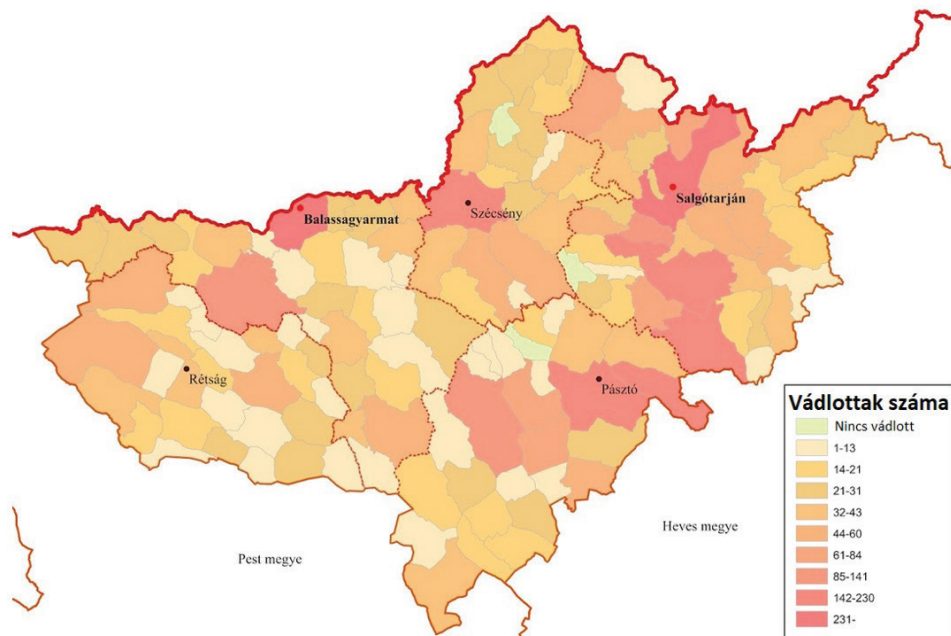
nyugdíjaskorúak, azaz ebben az időszakban az 55 évnél idősebb nők, valamint a 60 évnél idősebb férfiak elenyésző részét adják a vádlottak csoportjának. Összességében elmondhatjuk, hogy ebből a fajta csoportosítási formából meszszenenő következtetéseket nem tudunk levonni. Ennek egyik alapvető oka, hogy a korabeli statisztikai adatszolgáltatás nem foglalkozott részletesen a társadalom struktúrájának mélységi elemzésével. A dolgozatomban ennek finomelemzésére a terjedelmi korlátok miatt nekem sem volt lehetőségem, viszont később, például egy doktori disszertáció keretein belül ezt szeretném elvégezni.

A vádlottak születési helye és a bűncselekmények helyszíne

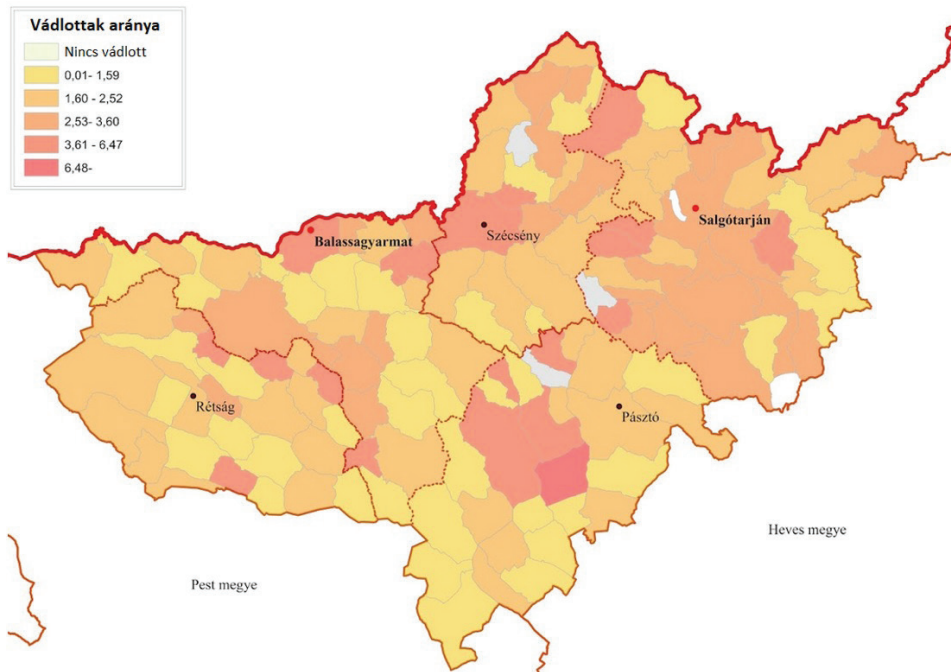
Az ipari beruházások következtében Nógrád megyébe jelentős mennyiségű megyén kívül született munkás érkezett, akik főleg a megye keleti részén szerettek volna elhelyezkedni a nehéziparban vagy a bányászatban. Hipotézisem az volt, hogy ezek a beruházások már az általam vizsgált időszakban is éreztették a hatásukat, és nemcsak a bűncselekmények száma volt nagyobb Salgótarjánban és környékén, hanem a lakossághoz viszonyított aránya is nagyobb volt a megye ezen területén, mint máshol.

A vádlottak születési helyét országos viszonylatban vizsgáltam, és arra voltam kíváncsi, hogy Magyarország mely területéről érkezettek ide azok a feltételezett bűnelkövetők, akik a megyehatáron kívül születtek. A széles időskála miatt – a legidősebb vádlott 1877-ben, a legfiatalabb 1947-ben született – figyelembe vettem azokat a területeket is, amelyek 1960-ra már országhatáron kívül estek, de korábban még az Osztrák–Magyar Monarchia idejében a Magyar Királyság részét képezték. Az adatokból jól kivehető, hogy Nógrád megye majd minden településén született legalább egy vádlott, valamint kiolvasható, hogy a feltételezett bűnelkövetők jelentős része, egészen pontosan 74,2%-a a megyében látta meg a napvilágot. A legtöbb ember Salgótarjánban született, ami 192 főt jelent, majd ezt követi Balassagyarmat (131), Pásztó (75), Kisterenye (70) és Nagybátony (60). Ezek az adatok nem meglepőek, mert ezek voltak a legfontosabb gazdasági központok a korszakban, valamint napjainkban is a legnépesebb települései Nógrád megyének.³⁴ A megyén kívüli településeknél jól megfigyelhető, hogy leginkább a megye vonzáskörzetében és az ország nagyobb városaiban születtek a legtöbben, tehát Heves vagy Borsod megyében, valamint Budapesten. Utóbbi város kiemelkedik a többi település közül, hiszen itt 85 vádlott született, míg rajta kívül Gyöngyös (14), Debrecen (10) és Szeged (10) az a település, ahol tízen vagy annál többen jöttek a világra. Vannak olyan városok is, amelyek az országhatáron kívül estek már 1910-ben is (például Hamburg vagy Pittsburgh), ahol szintén születtek a vádlottak közül, de ezeket nem vettem ténylegesen számba, mert több olyan települést találtam a Szovjetunió területén, amelyet nem tudtam beazonosítani.

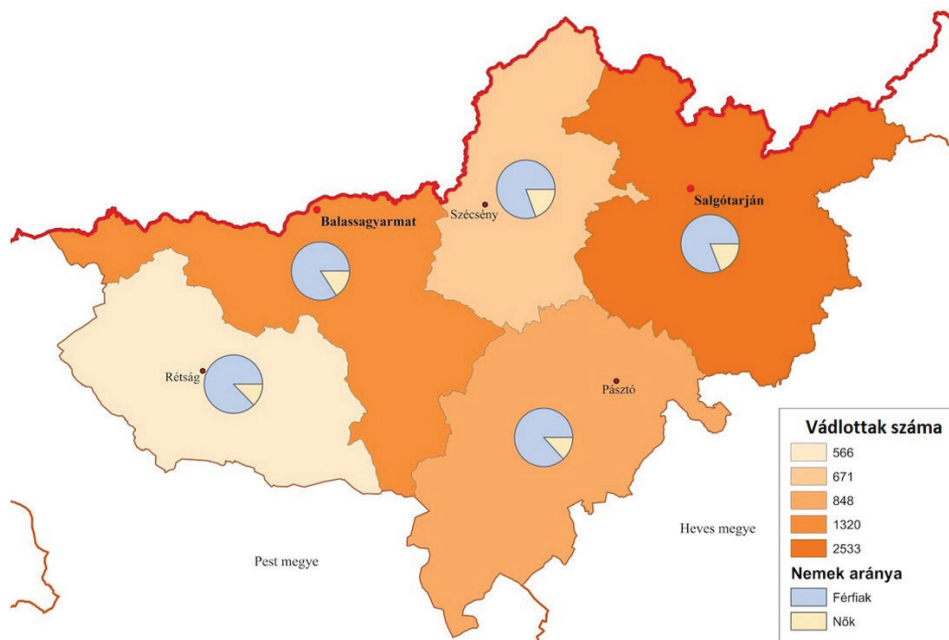
³⁴ 1984-ben Nagybátony és Kisterenye egyesülésével jött létre Bátonyterenye, ami napjainkban a Bátonyterenyei járás központja, és Nógrád megye harmadik legnépesebb városa.

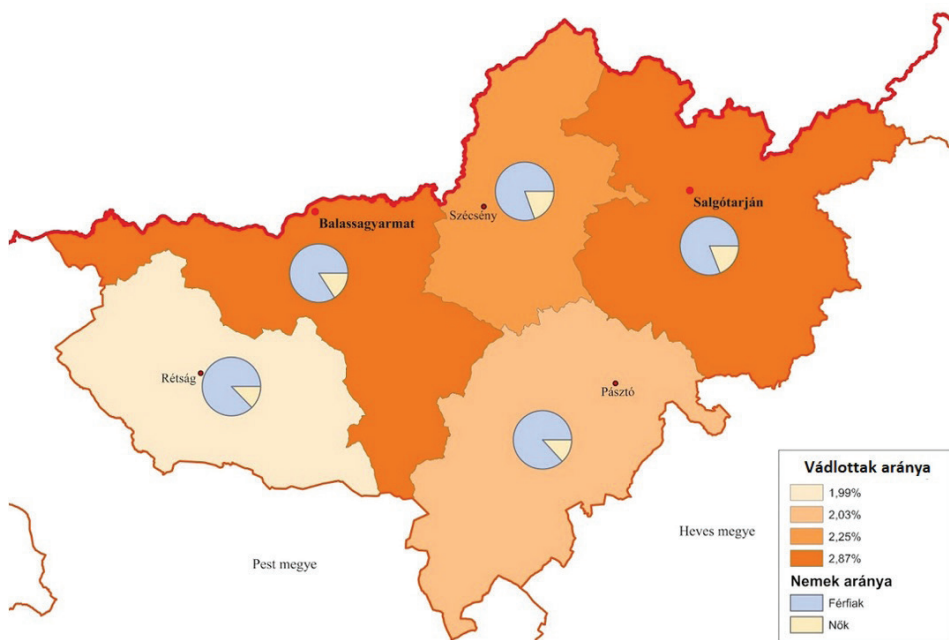
3. ábra: A vádlottak száma települési megoszlásban
(szerkesztette: Rózsa Sándor, a térkép alapja: OpenStreetMap)

4. ábra: A vádlottak lakosságszámhoz viszonyított aránya települési megoszlásban
(szerkesztette: Rózsa Sándor, a térkép alapja: OpenStreetMap)

5. ábra: A vádlottak száma és a nemek aránya járási megoszlásban
(szerkesztette: Rózsa Sándor, a térkép alapja: OpenStreetMap)

6. ábra: A vádlottak és a nemek aránya járási megoszlásban
(szerkesztette: Rózsa Sándor, a térkép alapja: OpenStreetMap)

A bűnelkövetés területi elosztását vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a megye ekkori két városi ranggal rendelkező településén, azaz Balassagyarmaton és Salgótarjában jelent meg a legtöbb személy vádlottként bűncselekményeknél (3. ábra). Salgótarjában az általam vizsgált öt év alatt 924 személy vett részt olyan bűncselekményben, amely eljutott a Balassagyarmati Megyei Bíróságra, míg Balassagyarmat esetében ez a szám 586. Kiemelendő még Kisterenye (230), Nagybátony (229), Pásztó (196) és Szécsény (176), ahonnan szintén jelenetős számú személy követett el olyan bűnesetet, amely eljutott a megyei bíróságig. A másik szélsőértéket Alsótold, Kisbárkány és Szécsényfelfalu képviseli, hiszen ezekben az apró, 300 lakosnál is kisebb településeken nem történt olyan bűncselekmény, amely megjelent volna 1957 és 1961 között a megyei bíróságon. Ezek alapján tehát egyértelművé válik, hogy a lakosság szám döntően befolyásolja egy településen a bűncselekmények számát.

Ennek fényében érdekesnek tartottam megvizsgálni az 1960-as népszámlálás adatainak felhasználásával, hogy arányaiban hol történt a legtöbb bűncselekmény (4. ábra).³⁵ Ezen adatok alapján egy falu emelkedik ki, a Pásztótól délnyugatra található Csécse. A faluban ezekben az években domináltak a személy elleni bűncselekmények, hiszen az esetek közel fele valamilyen testi sértési ügy volt. A település lakossága a népszámlálás évében 1385 fő volt, míg a bűncselekményeket elkövetők száma az öt év alatt 67. Salgótarjában hozzávetőlegesen tizennégyszer ennyi bűnelkövető volt, ám a város lakossága majdnem hússzor nagyobb volt ebben az évben, így arányaiban Csécse megelőzte a megyeszékhelyt. Ennek oka leginkább egyedi lehet, esetleg nagyok lehettek a személyi ellentétek, vagy a besúgóhálózat működött eredményesebben, hogy ezek az ügyek eljutottak a bírósági struktúra második szintjéig. Amit azonban érdemesnek látok még összehasonlítani, az a Balassagyarmaton és Salgótarjában történt bűnelkövetések aránya. Ezek alapján ugyan számszerűleg Salgótarjában volt a lényegesen több bűnelkövető, azonban arányaiban Balassagyarmat megelőzte a megyeszékhelyt. Véleményem szerint ez azért történhetett, mert ekkoriban még nem domborodott ki annyira erőteljesen Salgótarján vezető szerepe, hiszen ebben az időszakban még csak egy évtizede volt megyeszékhely.

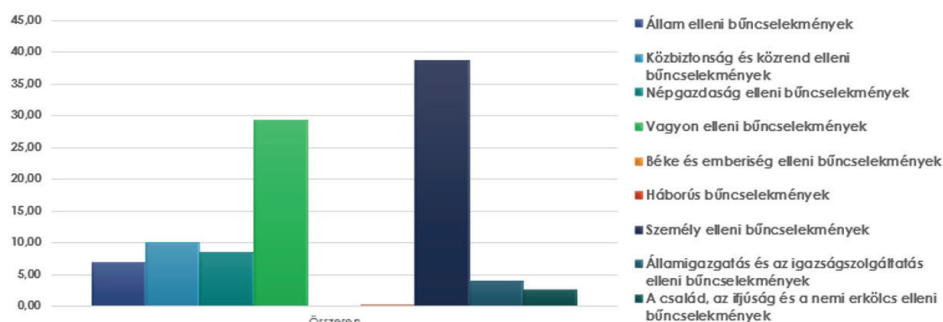
Amennyiben a bűncselekményeket elkövető személyeket járási szinten vizsgáljuk, hasonló eredményeket kapunk (5. ábra). Számszerűleg jelentős többségben van a Salgótarjáni járás a maga 2533 vádlottjával, majd a Balassagyarmati járás következik 1320-szal, megelőzve az ezer vádlottnál is kevesebbel rendelkező Pásztói, Szécsényi, illetve Rétsági járásokat. Amennyiben azonban ezeket összevetjük a járások lakosságával, akkor ismét a városoknál tapasztalható tendenciákat figyelhetjük meg (6. ábra). Meg kell jegyezni viszont, hogy itt már nem

35 Az ábrán fehérrel jelzett foltok Salgótarjától nyugatra Baglyasalja, míg Szuhatól délre Szuahuta. Ezek azért jelentek meg ezzel a színnel, mert az adatbázisomban még külön településként szerepeltek (főleg az 1957–59 közötti időszakban elkövetett bűncselekmények miatt), ám a népszámlálás idején már Salgótarján, valamint Szuha részei voltak, így nem rendelkezek adatokkal a lakosság számot illetően.

annyira jelentős a különbség, mint a korábban felvázolt két város esetében. Ha a két járást összehasonlítjuk, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy mind a kettőbe azonos arányú a vádlottak száma. Ami változás még a számszerű adatokhoz képest, hogy a Szécsényi járás megelőzi a Pásztóit, viszont jól látható, hogy arányaiban is a Rétság járásban volt a legkevesebb vádlott.

Keresztábra-elemzések

A keresztábra-elemzés egy olyan statisztikai módszer, mely két változó összefüggésének statisztikai szignifikanciáját méri. Ezen mutatószám megmutatja, hogy van-e összefüggés a vizsgált változók között. Ez a módszer az egyik legelterjedtebb a statisztikai vizsgálatok körében.³⁶ Ebben a fejezetben a vádlottak különböző jellemzőit fogom vizsgálni (pl. iskolázottság, büntetett előélet, foglalkozás, életkor, az elkövetett bűncselekmények különböző fajtái, a bűncselekményfajták nemek szerinti megoszlása). Arra vagyok kíváncsi, hogy ezen adatok között megfigyelhető-e valamilyen kapcsolat, amelyből szignifikánsan tudunk következtetni egyik adatról a másikra.

7. ábra: A bűncselekményfajták megoszlása a Balassagyarmati Megyei Bíróságon (1957–1961)

(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Először a bűncselekménycsoportok különféle összefüggéseiről szeretnék beszélni. Ha megnézzük az öt év összesített adatait, akkor két csoport emelkedik ki a többi közül, ez pedig a vagyon elleni, illetve a személy elleni bűncselekmények csoportja (7. ábra). Ezek azok az adatok, amelyek leginkább eltérnek a kutatás előtti hipotézisemtől. Az 1966 utáni kimutatásokból egyértelműen látszik, hogy a vagyon elleni bűncselekmények vannak döntő többségben, közel 50%-át teszik ki az összes bűncselekménynek.³⁷ Ezzel szemben az én adataimból az látszik, hogy az esetek közel 40%-a személy elleni bűncselekmény, míg kb. 30%-a csak vagyon elleni büntett. Úgy gondolom, hogy már ebben az

³⁶ Mitev A. – Sajtos L.: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv i. m. 137–142.

³⁷ Halász K.: A bűnözés statisztikai vizsgálatának kérdései i. m. 24.

időszakban is a vagyon elleni bűncselekmények voltak többségben, de egy vagyon elleni bűntett könnyebben marad rejtett, nehezebb volt felderíteni, mint egy személy elleni bűncselekményt, így ezek kisebb arányban juthattak el a bíróságra, és mivel én ezeket az adatokat használtam fel, így ebből adódhat a különbség. A személy elleni bűncselekményeknél viszonylag sok volt a könnyű testi sértés, viszont érdekesség, hogy a vagyon elleni bűncselekmények 82%-át a társadalmi, azaz állami tulajdon sérelmére követték el, csupán 18%-át magán-személy vagy magántulajdon ellen, ami megegyezik az 1960-as évek második felében tapasztaltakkal. A magánszemélyek elleni lopások, sikkasztások nagy számban csak az 1970-es években indultak be, amikor egyre több ember gazdagodott meg a második gazdaságból, és megfelelő célpontok lettek a gazdagodni vágyó bűnözőknek.³⁸

Bűncselekménycsoport	Megoszlás	Férfi	Nő
Állam elleni bűncselekmények	szám szerint	369	10
	% szerint	97,4	2,6
Közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények	szám szerint	527	31
	% szerint	94,4	5,6
Népgazdaság elleni bűncselekmények	szám szerint	414	51
	% szerint	89	11
Vagyon elleni bűncselekmények	szám szerint	1434	193
	% szerint	88,1	11,9
Háborús bűncselekmények	szám szerint	2	0
	% szerint	100	0
Személy elleni bűncselekmények	szám szerint	1499	646
	% szerint	69,9	30,1
Államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények	szám szerint	202	21
	% szerint	90,6	9,4
A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	szám szerint	136	9
	% szerint	93,8	6,2

8. ábra: A bűncselekménycsoportok megoszlása a nemek között
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

³⁸ Dezső András: Maffiózók mackónadrágban. Bp. 2019. 15–19.

Ha megvizsgáljuk, hogy az adott bűncselekménycsoportokban hogyan oszlanak meg a nemek, akkor elég egyértelmű képet kapunk (8. ábra). Az állam elleni bűncselekmények esetében a legalacsonyabb a női vádlottak aránya.³⁹ Ebben a csoportban a nők aránya még a három százalékot sem éri. Szintén csekély a közbiztonság és közrend elleni bűncselekményeknél a nők hányada, hiszen nem sokkal haladja meg az 5%-ot. Ellenben ami mindenképp kiemelendő, az a személy elleni bűncselekmények megoszlása. A női vádlottak több mint kétharmada ilyen jogcímen állt bíróság előtt, és az ezen bűncselekménycsoportba tartozó esetek miatt vádat emeltek körében is 30% feletti arányban vesznek részt. Azonban fontos megjegyezni, hogy ezek olyan bűncselekmények, melyek napjainkban ritkán jutnának el a vádemelési szakaszig. Ezekre az ügyekre jellemző volt, hogy a kellemetlenkedő szomszéd vagy ismerős ellen bosszúból több feljelentés történt, ami inkább a nőkre volt jellemző. Ilyen volt például, amikor két szomszédasszony „bolond Borcsának” vagy amikor szintén két szomszédasszony piszoknak és szemtelennek, valamint „baka Sárinak” nevezte egymást, és ezekből bírósági ügy lett.⁴⁰ Ezzel szemben a férfiak ilyen jogcímen vagy a feleségük miatt, mert a magánvádló őket is feljelentette a feleségével együtt, vagy leginkább a kiterjedt besúgóhálózat miatt kerülhettek bíróság elé.

Kor-csoportok	Állam elleni	Közrend elleni	Gazdasági	Vagyon elleni	Személy elleni	Nemi erkölcs elleni	Összes	Arány
14-17	8	34	4	59	29	3	137	2,54%
18-19	17	36	2	47	52	2	156	2,89%
20-24	31	84	6	153	225	10	509	9,43%
25-29	59	108	63	322	374	22	948	17,56%
30-34	73	78	80	330	351	22	934	17,30%
35-39	74	81	106	129	324	23	938	17,37%
40-44	34	43	49	151	192	20	467	8,65%
45-49	49	40	48	117	208	12	508	9,41%
50-54	18	32	42	117	153	14	376	6,96%
55-59	10	17	46	64	100	6	243	4,50%
60-64	8	10	15	24	58	1	116	2,15%
65-69	3	4	5	8	17	0	37	0,69%
70-74	0	2	3	2	11	0	18	0,33%
75-	0	0	0	2	10	0	12	0,22%

9. ábra: A vádlottak korszpecifikus megoszlása a bűncselekményfajták függvényében (1957-1961) (saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

³⁹ Amennyiben nem vesszük figyelembe a két háborús bűncselekményt, mely két második világháborús eset újratárgyalása volt.

⁴⁰ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 183/1957/8 és Bf 141/1959/7

A fenti ábra azt mutatja meg, hogy az egyes bűncselekményfajtákat milyen korosztály milyen arányban követte el (9. ábra). Jól látható, hogy a 25 és a 39 év közötti korcsoportok azok, akik a bűncselekmények legnagyobb hányadát követték el. Ez nem meglepő, hiszen az 1970-es évektől napjainkig ismert országos adatok is jól mutatják, hogy ebben a korcsoportban a legnagyobb a bűnözési hajlandóság.⁴¹ Érdekes kiemelni a fiatalok elkövetőit, hiszen ahogy látható, a 14 és 17 közötti korosztály közel 150 bűncselekményt követett el az általam vizsgált időszakban. Ez a valamivel több mint 2,5%-os megoszlás azonban az országos 5,7%-nak kevesebb mint a felét teszi ki. Fontos megfigyelni még a nyugdíjaskorú lakosság arányát, ami nem éri el az öt százalékot sem. Ez megerősíti azt a megállapítást, amelyet a foglalkozáscsoportoknál már leírtam, mely szerint azért kevesebb az egyéb kategóriába sorolható személyek száma, mert a vádlottak körében is viszonylag alacsony a nyugdíjaskorú népesség. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a bűnözés korszpecifikus jelenség, melyben a felnőttkorú elkövetők esetében a 25 évnél idősebb és a 40 évnél fiatalabb személyek vesznek részt.

Bűncselekménycsoport	Megoszlás	Foglalkozáscsoport		
		Fizikai	Szellemi	Egyéb
Állam elleni bűncselekmények	szám szerint	302	72	1
	% szerint	80,5	19,2	0,3
Közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények	szám szerint	430	116	29
	% szerint	74,8	20,2	5
Népgazdaság elleni bűncselekmények	szám szerint	369	63	30
	% szerint	79,9	13,6	6,5
Vagyon elleni bűncselekmények	szám szerint	1379	273	106
	% szerint	78,4	15,5	6
Háborús bűncselekmények	szám szerint	0	2	0
	% szerint	0	100	0
Személy elleni bűncselekmények	szám szerint	1385	268	493
	% szerint	64,5	12,5	23
Államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények	szám szerint	150	41	28
	% szerint	68,5	18,7	12,8
A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	szám szerint	118	16	0
	% szerint	88,1	11,9	0

10. ábra: A foglalkozáscsoportok megoszlása a bűncselekményfajták függvényében (1957-1961) (saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

A következő ábra azt mutatja meg, hogy az egyes bűncselekményfajtákat elkövető személyek milyen foglalkozáscsoportokhoz tartoztak (10. ábra). Ebből jól kivehető, hogy nincs kapcsolat a bűncselekményfajták és a foglalkozáscso-

⁴¹ Az ismertté vált bűncselekmények i. m. 31.

portok között. Ennek oka a már korábban felvetett probléma, hogy nincsenek értelmezhető foglalkozási kategóriák, mert a statisztikai adatgyűjtésnek az volt a „feladata”, hogy minél több ember megfeleljen a marxista felfogásnak, így a lehető legnagyobb részben munkás legyen az adatolt személyek foglalkozása, és ez visszaköszön ezekben az adatokban is. Valuch Tibor a könyvében meg is fogalmazza ennek a korszakban a problematikáját, hiszen véleménye szerint az 1970-es évek előtt a szociológia csak elnagyoltam, leegyszerűsítő módon vizsgálta ezeket a társadalmi folyamatokat. Ebben változást az említett évtizedben Ferge Zsuzsa munkássága hozott, akinek a „munkajellegcsoportok” vizsgálata már lehetővé tette a társadalmi struktúra mélyebb elemzését.⁴² Minden bűncselekményfajtánál – ahogy egyébként összesítve is – jelentős többségben vannak a fizikai foglalkozású személyek. Ez az arány két esetben nem haladja meg a 70%-ot, mégpedig a személy elleni, valamint az államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekményeknél. A személy elleni bűncselekményeknél magas az egyéb csoportba sorolt személyek száma, melynek oka, hogy a legtöbb nő háztartásbeli volt ebben az időszakban, ami az 1960-as népszámlálás szerint ebbe a foglalkozáscsoportba tartozik, valamint ahogy dolgozatom korábbi részében már említettem, a női bűnelkövetés ebben a bűncselekménycsoportban volt a legmagasabb. Az államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények esetében a szellemi foglalkozású dolgozók emelkednek ki, aminek az oka az lehet, hogy az ebbe a csoportba tartozó bűncselekmények egy részét (pl. hivatali visszaélés vagy hivatali vesztegetés) csak az ebbe a foglalkozáscsoportba tartozó emberek követhették el.

Az adatok elemzése során vizsgáltam azt is, hogy vajon milyen kapcsolat lehet az iskolai végzettség és egyéb tényezők között, például hogy a vádlottat elítélték vagy felmentették. Ha megnézzük a vádlottak iskolai végzettségét, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy legtöbben az általános iskola felső tagozatát végezték el, ezen belül is a 6 elemi végzettek száma kiemelkedő. Viszonylag elenyésző számban voltak jelen az analfabéták, középiskolát vagy főiskolát, egyetemét végzettek, nekik együttes száma is alig haladja meg az összesített 15%-ot a vádlottak körében. Az első csoporton kívül még megemlíteném azok száma, akik az általános iskola alsó tagozatát végezték el, arányuk közel 17%-ra tehető. Összességében elmondhatjuk, hogy az általános iskolát végzettek aránya a vádlottak több mint 80%-át teszi ki. Ez a korszak iskolázottsági adatainak teljes mértékben megfelel, hiszen ha megnézzük az 1960-as népszámlálás erre vonatkozó adatait, akkor Nógrád megye 86%-ának általános iskolai végzettsége volt.⁴³

⁴² Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005. 102–103.

⁴³ 1960-as népszámlálás. Nógrád megye személyi és családi adatai. Szerk. Garádi László. Bp. 1962. 62.

Bűncselekménycsoport	Iskolai végzettség					
	analfabéta	általános iskola alsó tagozat	általános iskola felső tagozat	középiskola	szakiskola	főiskola, egyetem
Állam elleni bűncselekmények	0,3%	6,3%	70,3%	9,8%	2,1%	11,2%
Közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények	5,0%	17,6%	68,1%	5,0%	2,5%	1,7%
Népgazdaság elleni bűncselekmények	2,4%	13,3%	72,3%	8,4%	2,4%	1,2%
Vagyon elleni bűncselekmények	7,0%	13,1%	65,3%	8,9%	1,4%	4,2%
Személy elleni bűncselekmények	9,2%	21,7%	65,5%	1,3%	0,6%	1,7%
Államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények	18,5%	22,2%	51,9%	3,7%	0%	3,7%
A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	11,5%	15,4%	69,2%	3,8%	0%	0%
Összesen	6,5%	16,3%	66,9%	5,0%	1,3%	4,0%

11. ábra: Az iskolai végzettség megoszlása a bűncselekménycsoportok függvényében
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Érdekesebb összehasonlítani, hogy az iskolai végzettség milyen kapcsolatban van a bűncselekményfajttal (11. ábra). Az ábra alapján megállapíthatjuk, hogy minden bűncselekményfajtaban többségben vannak azok a vádlottak, akik az általános iskola felső tagozatát végezték el. Ez nem meglepő, hiszen a társadalom felnőtt lakosságának jelentős részét ők alkották, így ebből valószínűsíthető is, hogy a bűncselekményeknél is többségbe kerültek. Legalacsonyabb arányban az államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekményeknél fordulnak elő, ahol éppen meghaladják az 50%-ot. Ebben a csoportban viszonylag magas az analfabéták aránya. Az ő esetükben jellemzően a hatósági közeg elleni erőszak volt a bűncselekmény jogcíme, így ezért felülreprezentáltak ebben a csoportban. Az összesített arányukhoz képest kimagasló adatnak számít még az állam elleni bűncselekményeknél a főiskolát és egyetemet végzettek aránya. Ez leginkább annak köszönhető, hogy az 1956-os megtorlóperекnél, főleg a balassagyarmati, kisterenyei és salgótarjáni „bűnösök” tárgyalásainál megjennek az egyetemet végzett személyek. Ilyen volt például a Salgótarjában történt események miatti perben fővádlotként szereplő Sartórisz Kálmán vagy több újságíró, akik ebben az időszakban a forradalmi lapokat szerkesztették, vagy ezekben publikálták írásaikat.⁴⁴ A többi

⁴⁴ MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, B 395/1957/13

iskolázottsági csoport között nincs ennyire jelentős szórás, talán az állam elleni bűncselekményeknél megemlítendő az analfabéták és az általános iskola alsó tagozatát végzettek alacsony aránya, ami annak köszönhető, hogy a forradalom eseményeit követő megtorlásoknál nem az ilyen alacsony iskolázottságú személyek kerültek a középpontba.

Bűncselekménycsoport	Járások				
	Balassagyarmat	Pásztó	Rétság	Salgótarján	Szécsény
Állam elleni bűncselekmények	85	55	44	154	45
Közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények	126	87	90	196	63
Népgazdaság elleni bűncselekmények	117	81	43	167	50
Vagyon elleni bűncselekmények	465	251	178	712	181
Személy elleni bűncselekmények	373	280	152	1123	241
Államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények	51	30	30	66	23
A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	28	23	9	34	12
Összesen	1243	807	546	2453	615

12. ábra: A bűncselekményfajták számszerű megoszlása az egyes járásokban
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Dolgozatomban megvizsgáltam azt is, hogy az egyes bűncselekményfajták hogyan oszlottak meg járási szinten (12. ábra).⁴⁵ Ahogy az ábrából is látszik, minden bűncselekményfajtából a Salgótarjáni járásban történt a legtöbb. Legnagyobb arányban egyértelműen a személy elleni bűncselekmények dominálnak ebben a járásban, hiszen itt egyedül több ilyen típusú bűntény történt, mint a többi járásban összesen. Ezen dominancia talán összefüggésbe helyezhető azzal, hogy ebben a járásban voltak a legjobbak a munkalehetőségek. Ahogy dolgozatomban korábbi részében említettem, ebben az időszakban egy jelentős iparosítás vette kezdetét Salgótarjánban és környékén, valamint a bányászat is jelentős volt Kisterenyén és Nagybátonyban. Ennek köszönhetően, illetve azt a tényt figyelembe véve, hogy nem sokkal vagyunk a forradalom után, az emberek között kialakulhattak különböző

⁴⁵ Bizonyos eseteknél a bűncselekmény típusát nem lehetett megtudni az iratokból, csak a helyszínt, ezért minimális eltérés van a korábbi térképen és a mostani táblázatban szereplő adatok között.

feszültségek. A dolgozók ekkoriban általában a munkahelyen találkozhattak a baráti körükön kívül más emberekkel, itt köthettek ismeretségeket. Ennek következtében ezeken a területeken jobban kiéleződhettek a személyi ellentétek, melyek gyakran tettelegesséig is fajulhattak. Ennek következtében lehettek gyakoriak a könnyű és a súlyos testi sértések. Ezt felerősíthette a korábbi megállapításom, mely szerint egy személy elleni bűncselekményt könnyebb felderíteni, mint egy vagyon ellenit, valamint a rendőrség hatékonysága is nagyobb lehetett a megyeszékhelyen, mint a kisközségekben. Ebből következik, hogy ezért ennyivel nagyobb ebben a járásban a korábban említett bűncselekményfajta aránya. A Balassagyarmati járás esetében kiemelendő, hogy a vagyon elleni bűncselekmények száma meghaladja a személy ellenit, ami talán összefüggésbe hozható a Salgótarjánnál említettekkel. Ezen kívül az adatokból látható, hogy a Balassagyarmati járásban jóval kisebb az analfabéták és az általános iskola alsó tagozatát elvégzettek aránya, mint a Salgótarjáni járásban. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy nem feltétlenül próbálják meg erőszakkal rendezni a nézeteltéréseiket, ezért kevesebb a személy elleni bűncselekmény. A többi járás közül a Rétság émelhető ki, ahol szintén az előbbieken említett tényállás áll fent, valamint viszonylag magas a közrend elleni bűncselekmények száma, hiszen különösen 1957-ben magas volt a fegyverrel és lőszerral való visszaélések, valamint a fegyverrejtegetések száma ezen a területen. Ennek oka, hogy az Elnöki Tanács törvényerejű rendelete kimondta, hogy azoknak, akik engedély nélkül tartanak fegyvert vagy lőszert, ezeket haladéktalanul be kell szolgáltatniuk a fegyveres karhatalom bármely szervének.⁴⁶ Akik ennek nem tettek eleget és lebuktak, azokat bíróság elé állították.⁴⁷ A többi járás esetében elmondhatjuk, hogy a bűncselekmények megoszlása nagyjából egyenletes. Kivételt képeznek a család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények, ahol kiemelkedik a Pásztói járás. Azonban ez a fajta bűnelkövetés viszonylag kis számban jelenik meg, így ennek következtében az eloszlása is egyenlőtlen a megyén belül.

⁴⁶ 1956/28. tvr. a rögtönbíráskodásról (dec. 11.)

⁴⁷ Ezen ügyek felderítésében nagy szerepet kapott a határőrség, valamint a besúgóhálozat. A fegyverbirtoklók több ízben próbálták megvesztegetni feljelentőiket, például Dejtáron egy gazda borral igyekezett „lefizetni” a határőröket, hogy ne jelentsék fel, sikertelenül. MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 510/1957/2

Bűncselekménycsoport	Településtípusok		
	város	nagyközség	kisközség
Állam elleni bűncselekmények	116	95	172
Közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények	141	116	305
Népgazdaság elleni bűncselekmények	101	78	279
Vagyon elleni bűncselekmények	524	358	905
Személy elleni bűncselekmények	475	460	1234
Államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények	54	58	88
A család, az ifjúság és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények	23	24	57
Összesen	1434	1189	3040

13. ábra: A bűncselekményfajták számszerű megoszlása településtípusok szerint
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Dolgozatomban szerettem volna megvizsgálni azt is, hogy a bűncselekményfajták hogyan oszlanak meg az egyes településtípusok szerint (13. ábra). Ebből jól látható, hogy a bűncselekmények több mint felét kisközségben követték el. Ez összességében nem számít kiugró adatnak, hiszen ebben az időszakban a lakosság 65%-a élt kisközségekben, 16,6%-a városokban, míg 18,4%-a nagyközségekben.⁴⁸ Ezek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy amelyik településtípusban a legtöbb ember él, ott a legnagyobb a hajlandóság a bűncselekményekre. Azonban ezt az állítást befolyásolhatják különböző tényezők. Egyrészt a városokban vannak azok a jelentős gazdasági központok, amelyek megemelhetik a bűncselekmények számát. Ezen felül mindenképpen figyelembe kell venni az adatok elemzésében, hogy mely bűncselekménytípusok határozzák meg jelentősen az összes bűncselekményt. Jól látható, hogy a személy elleni bűncselekmények csoportjában jelentős többségben vannak a kisközségek. Erről a bűncselekménytípusról elmondhatjuk, hogy valóban döntően befolyásolja a számát az, hogy hol él a legtöbb ember. Ha visszagondolunk arra, hogy ezeknek az eseteknek a jelentős része – főleg a rágalmozások és a becsületsértések – napjainkban el sem jutnának a vádemelésig, akkor megállapíthatjuk, hogy valószínűleg ezeknek a nagy száma a kisközségekben arra vezethető vissza, amit már korábban említettem. Az emberek – különösen a nők – szerettek így bosszút állni egymáson, valamint az állam részéről is kapóra jöttek ezek az ügyek, hogy jelezzék a lakosságnak, hogy mindent látnak és hallanak, így ezért lehet sok személy elleni bűncselekmény a kisebb falvakban. Ellenben a vagyon

⁴⁸ 1960-as népszámlálás. i. m. 40.

elleni bűncselekmények esetében a városok a lakosságarányukhoz képest magasabb százalékban jelennek meg. Ennek oka, hogy a gazdasági bűnözés célpontja az állami tulajdon volt, amit legkönnyebben azoktól a vállalatoktól lehetett megszerezni, amelyeknek Balassagyarmaton vagy Salgótarjánban volt a központja. Ehhez hasonlóak az államigazgatás és az igazságszolgáltatás elleni bűncselekmények is, hiszen például a hivatali visszaéléseket azok követték el, akik a különböző állami hivatalokat betöltötték, és erre legnagyobb számban az említett két városban volt lehetőségük. Ahogy láthatjuk, a népgazdaság elleni bűncselekményeknél is a kisközségek dominálnak. Ennek hátterében az állhat, hogy a vizsgált időszakban zajlik a téveszesítés harmadik hulláma, és a bűncselekmények egy jelentős részét kapcsolatba tudjuk hozni a termelészövetkezetekkel. Megfigyelhető a tervgazdálkodáson belül egy nagyon szűk rés, amelyet bizonyos emberek próbáltak kihasználni a piaci viszonyok bevonásával. Például bizonyos terményeket elloptak a tsz-ből, vagy a tsz-t megelőzve felvásárolták a gazdáktól, és ezeket a megszabott árhoz képest drágábban megpróbálták eladni.⁴⁹ Összességében elmondhatjuk, ha a lakosságszámhoz viszonyított arányt nézzük, akkor a városok felülreprezentáltak, a nagyközségek alulreprezentáltak jelennek meg, míg a kisközségek nagyjából a lakossági arányhoz mért százalékban vannak jelen ebben a vizsgálatban.

Az elemzés utolsó részében szeretnék szót ejteni a visszaeső bűnözésről. A kiegyezés óta vannak adataink a visszaeső bűnözők arányáról. 1867 és 1918 között a visszaesők aránya átlagosan 12 és 18 százalék között mozgott, míg a két világháború közötti időszakban ez az arány emelkedésnek indult, és meghaladta a 20%-ot is, sőt 1938-ban majdnem elérte a 25%-ot. Ahogy Gyáni Gábor fogalmazott az egyik tanulmányában, ennek oka az, hogy a bűnözők körében elkezdődött egyfajta professzionalizálódás.⁵⁰ A második világháború után ez az arány stabilizálódott, és az 1960-as és 1961-es országos adatok már a 30%-ot is meghaladják, majd a rendszerváltozásig ez a 28% és 35% közötti arány vált általánossá.⁵¹ Az én adataimban a korábban büntetett személyek a vádlottak 24%-át, míg a büntetlenek ezen csoport 76%-át alkotják. Ezek alapján azt mondhatjuk, hogy az én adataim nem érik el az országos átlagot. Ennek oka lehet, hogy a visszaeső bűnözés sokkal erősebben jelenik meg a nagyobb városokban, míg vidéken ez még nem volt jellemző ebben az időszakban. Ezt némileg alátámasztják az én adataim is, hiszen Salgótarjánban a megyei átlagot meghaladva, 27,4% a visszaesők aránya.

⁴⁹ Ilyen bűncselekményeket követett el Bander Imre, Hugyecz József és Fábián István 1957 őszén Alsópetényben, akik a termelészövetkezetet megelőzve felvásárolták a zöldbabot és a burgonyát a faluban, majd Budapesten értékesítették. A kilogrammonként 2-4 forintért megvett zöldbabot a fővárosban 7 forintért tudták eladni, így több mint 100%-os profittal dolgozhattak. MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 173/1958/3

⁵⁰ Gyáni Gábor: A bűnözés Horthy-kori történetéhez In: Történelmi Szemle 47. (2005) 3–4. sz. 381–392.

⁵¹ Kovacsicsné Nagy K.: Igazságügyi statisztika i. m. 95–99.

Kutatásomban szerettem volna kapcsolatot keresni a visszaeső bűnözés és más tényezők között.

Iskolázottság	Büntetett előélet	
	Büntetett	Büntetlen
Analfabéta	33%	67%
Általános iskola alsó tagozat	28,6%	71,4%
Általános iskola felső tagozat	23,6%	76,4%
Középiskola	14,3%	85,7%
Szakiskola	16,7%	83,3%
Egyetem, főiskola	8,9%	91,1%
Összesen	23,9%	76,1%

14. ábra: Az iskolázottság százalékos összehasonlítása a büntetett előélettel
(saját szerkesztésű ábra, saját gyűjtés alapján)

Véleményem szerint ezt leginkább az iskolázottsággal érdemes összevetni (14. ábra). Az ábráról jól leolvasható, hogy minél magasabb az iskolai végzettség, annál alacsonyabb a korábban már büntetett előéletűek aránya. A legnagyobb arányban azok a vádlottak tekinthetők büntetett előéletűek, akik nem jártak iskolába, arányaiban nagyjából minden harmadik ilyen személy már volt büntetve korábban. A vádlottak jelentős részét kitevő általános iskola felső tagozatát végzettek aránya nagyjából egyezik az összesített aránnyal. E két tényező között összefüggés is van, hiszen ezen csoport jelentős száma alapvetően meghatározza az összesített eredményt. Az előbb említett két csoport között helyezkedik el minden szempontból az alsó tagozatot végzettek csoportja, hiszen majdnem számtani közepet képez az arányuk az analfabéták és a felső tagozatot elvégzők között. Lényegesen kevesebb a visszaesők aránya a középiskolát és a szakiskolát végzettek között, összesítve az arányuk nagyjából 15%. Messze a legalacsonyabb a diplomával rendelkezők hányada a visszaeső bűnözők között. Az egyetemet vagy főiskolát végzettek között mindössze 8,9% volt már korábban büntetve, míg több mint 90% még nem követett el bűncselekményt, mikor a Balassagyarmati Megyei Bíróságra került az ügye. Összességében azt mondhatjuk el, hogy kapcsolatot tudunk felállítani az iskolázottság és a visszaeső bűnözés között. Ha egy vádlotról tudjuk, hogy már volt büntetve, akkor tudunk következtetni arra, hogy valószínűleg az adott illető alacsonyabb iskolai végzettségű. Azonban azt meg kell jegyezni, hogy ha az illetőről azt tudjuk, hogy büntetlen előéletű, akkor nem tudunk egyértelműen következtetni arra, hogy milyen iskolai végzettsége lehet.

Összegzés

Dolgozatom végén szeretném összegezni, hogy milyen következtetéseket, konklúziókat lehet levonni az általam vizsgált személyekről, illetve ezeknek a személyeknek milyen tulajdonságait tudjuk meghatározni az adatok birtokában.

A kutatásomban rengeteg adat szerepel, így kompromisszumot kellett kötnöm a dolgozattal kapcsolatban. Ennek megfelelően arra a kérdésre kerestem a választ, hogy kik voltak ezek az emberek, mit tudunk elmondani róluk, milyen jellemzőik voltak, és ezek között milyen kapcsolatot tudunk felfedezni.

Először is az adatokból jól látszik, hogy ezen személyek jelentős többsége férfi. A nemi megoszlás az öt évet figyelembe véve a már korábban említett 83,6–16,4% a férfiak javára. Azonban azt érdemes megjegyezni, hogy nem azért alacsonyabb a női bűnelkövetés, mert ebben az időszakban a nők erkölcsösebbek lettek volna, mint a férfiak. A női bűnelkövetés azért lehet lényegesen alacsonyabb, mert a nők mindennapi mozgástere jelentősen korlátozva volt. Egyrészt a női vádlottak jelentős százaléka (62,9%) háztartásbeli volt ebben az időszakban, másrészt ahogy láthattuk, a női vádlottak dominánsan a személy elleni bűncselekményeknél jelennek meg. Ebből a két tényezőt megállapíthatjuk, hogy ebben az időszakban a nők jellemzően a háztartást vezették, és gyereket neveltek, így nem volt módjuk elkövetni vagyon elleni, gazdasági vagy államigazgatás elleni bűncselekményeket. Ebből következik, hogy nem is tudtak 20%-nál nagyobb arányban megjelenni a bűncselekményeknél. Ezen kívül a megyében főleg ipari és bányászati tevékenységet végeztek, és a népszámlálás adataiból jól láthatjuk, hogy ezeken a területeken a női munkavállalók aránya nem éri el a 10%-ot sem.⁵²

A korszak házassági szokásait vizsgálva is egyértelmű képet kapunk. Mivel a felnőttkorú népesség jelentős része házasságban él ezekben az években (nagyjából 70%), ezért a vádlottak között is dominánsan jelennek meg a házasságban élők. Ezek alapján minden négy vádlottból három úgy követte el a bűncselekményeket, hogy házasságban élt. Leginkább a fiatalok, illetve a fiatal felnőttkorú vádlottaknál jelenik meg a nőtlenség vagy a hajadonság. Ezzel szemben az özvegyesség leginkább az 50 év feletti feltételezett bűnelkövetőknél jelenik meg vagy azoknál a nőknél, akiknek a férje elhunyt a második világháború alatt. Arányuk 2%-ra tehető a vádlottak között. Ennél minimálisan nagyobb arányban vannak jelen az elváltak, de a korszakban a válás nem volt annyira jellemző, mint napjainkban. Ennek oka, hogy a kisközségekben élők leginkább mezőgazdasággal foglalkoztak, ezért sem a férj, sem a feleség nem találkozott a szomszédokon, illetve a falubelieken kívül másokkal, így a válás – például egy másik falubeli miatt – egyrészt nem volt társadalmilag elfogadott cselekedet, másrészt különösen a férjzett vagy már elvált nők sem lehettek túl kapósak egy közösségben.

⁵² 1960-as népszámlálás i. m. 166–168.

A vádlottak születési helyénél jól kivehető, hogy legnagyobb részük Nógrád megyében született, vagy a megye vonzáskörzetéből származik (Heves, Borsod megye vagy Budapest). Ezen felül főleg a nagyvárosokban születettek jelennek meg magasabb számban, például Debrecen, Szeged vagy Győr, ami kiemelendő. A bűncselekmények esetében láthattuk, hogy számszerűleg a legtöbb bűncselekményt Salgótarjánban és a megyeszékhely járásában követték, majd ezt követte Balassagyarmat és a Balassagyarmati járás. Számszerűleg sem Pásztói, sem a Rétság, sem pedig a Szécsényi járás nem tudja megközelíteni az előbbieken említett két térséget. Ezt el tudjuk mondani a lakosság arányához viszonyítva is, hiszen itt is az említett két város és környéke van többségben, de ebben a tekintetben Balassagyarmat már utolérte Salgótarját.

Ahogy az adatokból láthattuk, két bűncselekményfajta emelkedett ki a többi közül: a személy elleni és a vagyon elleni bűncselekmények. Ezek a csoportok adják a bűncselekmények több mint kétharmadát. Amennyiben megnézzük az elérhető bűnügyi statisztikát a hatvanas évek második felében, láthatjuk, hogy a vagyon elleni bűncselekmények vannak többségben, megelőzve a személy elleni bűncselekményeket.⁵³ Az én adataimban, ahogy korábban említettem, valószínűleg a nagyobb számú, hatékonyabb rendőrségi felderítés miatt lehettek a személy elleni bűncselekmények többségben. Jól kirajzolódik, hogy a legtöbb bűncselekmény kisközségeken történt, különösen nagy számban jelentek meg ezen a településtípusnál a személy elleni bűncselekmények. Ezt követték a városok, a legkevesebb bűncselekményt pedig nagyközségeken követték el.

A dolgozatban megvizsgáltam, hogy a személyek egyes jellemzői milyen kapcsolatban lehetnek a bűncselekményfajtaikkal. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy kapcsolat van a bűncselekményfajta és az életkor között. Jól látható, hogy a bűnözés korszpecifikus jelenség, hiszen a felnőttkorúak esetében a 25 és 39 közötti korosztály alkotja egyértelműen a legnagyobb csoportot. Azt is láthattuk, hogy a személy elleni bűncselekmények inkább az idősebb korosztályban haladják meg jelentősen a vagyon elleni bűncselekményeket, a fiatalok esetében pedig még a vagyon elleni bűntettek vannak többségben.

Azt is láthattuk, hogy a vádlottak döntő része az alacsonyabb iskolai végzettségűek köréből kerül ki, amiből különösen az általános iskola felső tagozatát végzők emelkedtek ki. Ezen felül azt is megállapíthatjuk, hogy a visszaeső bűnözés és az iskolázottság között kapcsolat van. Minél magasabb az iskolai végzettség, annál kisebb a korábban már büntetettek aránya. Ennél fogva a legnagyobb a visszaesők aránya az analfabéták körében, míg a legkisebb az egyetem és főiskolát végzettek körében.

Amennyiben megvizsgáljuk a vádlottak foglalkozását, akkor azt láthatjuk, hogy jelentős részük fizikai foglalkozású. Az ő fölényük az összes bűncselekményfajtánál domináns. Az egyéb csoportba soroltak – leginkább a háztartásbeli nők – csak a személy elleni bűncselekményeknél, míg a szellemi foglalko-

⁵³ Halász K.: A bűnözés statisztikai vizsgálatának kérdései i. m. 24.

zásúak az államigazgatás és igazságszolgáltatás elleni bűncselekményeknél jelennek meg nagyobb arányban. Azt azonban érdemes megemlíteni, amit már a dolgozat második fejezetében is kiemeltem, hogy ezt a csoportosítási formát nehéz érdemben használni az adatok elemzésére. Ennek oka, hogy a statisztikai adatgyűjtés kevésbé foglalkozott ezekkel a kérdésekkel az ötvenes évek második felében, valamint a hatvanas években. Az adatszolgáltatásban változások majd csak a hetvenes években fognak bekövetkezni, amikor a szociológia a korábban leegyszerűsített folyamatokat és struktúrákat elkezdte másképpen értelmezni, és megjelent a Ferge Zsuzsa nevéhez köthető ún. „munkajellegcsoport” fogalom és ezek vizsgálata, valamint a Kolosi Tamás által megalkotott „L-modell”, melyben az egyik tengelyt az állami újraelosztás, a másikat pedig a piac dimenziója adta. Utóbbit azonban nem fogom tudni használni az adatok elemzésére később sem, hiszen ebben meghatározó szerepet kap a második gazdaság, illetve a személyek ebben betöltött szerepe, amit nem lehet értelmezni az általam vizsgált időszakban.

Összességében elmondhatjuk, hogy nehéz kapcsolódási pontokat találni a különböző jellemzők vagy változók között. Ahogy az adatok elemzésénél láthatuk, a női bűnelkövetés arányánál tudjuk meghatározni, hogy a személy elleni bűncselekmények emelkedésével 1959-ben már nagyobb volt a nők aránya a vádlottak nemi megoszlásánál. Egyértelműen láthatjuk az adatokból, hogy a kisközségeken követték el a legtöbb bűncselekményt, amit kapcsolatba tudunk hozni azzal, hogy ebben a településtípusban éltek a legtöbben ebben az időszakban. Ahol még egyértelmű kapcsolat van, az a büntetett előélet és az iskolai végzettség. Minél magasabb az iskolai végzettség annál, kisebb a korábban már büntetettek aránya. Ezen kívül azonban azt állapíthatjuk meg, hogy jellemzően nem tudunk következtetéseket levonni a két változó összehasonlításánál. Ennek oka, hogy vagy az egyik csoport domináns többségben van a többihez képest, vagy pedig az adatgyűjtés (jellemzően a foglalkozáscsoportoknál) nem teszi lehetővé a mélyebb elemzést.

A bemutatott adatokból megállapíthatjuk, hogy a bűnözés egy rendkívül összetett társadalmi jelenség, mely rengeteg tényezővel van összefüggésben. Hatással vannak rá különböző gazdasági, társadalmi, szociológiai és jogi tényezők. Szerepet játszik benne a vádlottak foglalkozása, neme, életkora, iskolai végzettsége, életkörülményei és családi háttere is. Dolgozatom célja egyértelműen az volt, hogy ezeket az összefüggéseket feltárjam. Ezekből állapíthatuk meg a korábban megfogalmazott következtetéseket. Véleményem szerint a témában jelentős potenciál van. A jövőben szeretném elemezni a bírósági statisztika legfontosabb összetevőit (pl. az egyes járásbíróságok esetszámait, a megyei bíróság esetszámait, a fellebbezések arányát), valamint a számok mögött meghúzódó folyamatokba szeretnék betekinteni. Jelen tanulmányban a terjedelmi korlátok miatt finomelemzésekre nem volt lehetőségem, de ezt a jövőben, egy nagyobb ívű formában szeretném megvalósítani. Terveim között szerepel, hogy az 1970-es évekig folytassam a munkát egy doktori kutatás keretein belül, és az új adatokat összevegyem a jelen kutatásban megjelenők-

kel, valamint a már 1966 után ismert bűnügyi statisztikával. Itt már részletesen felhasználnám a szociológia módszereit, ami lehetőséget biztosít a társadalmi rétegződés szélesebb körű vizsgálatára. Ezen túl terveim között szerepel, hogy a társadalomtörténeti és szociológiai elemzéssel a statisztikai adatokat egy kontextusba helyezzem, így azokat felhasználva egy még szélesebb és világosabb képet adhassak a korszak bűnözéséről.

Felhasznált források és szakirodalom

Források

1956/28. tvr. a rögtönbíráskodásról (dec. 11.)

MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 183/1957/8

MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, B 395/1957/13

MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 510/1957/2

MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 173/1958/3

MNL NML XXV.4.c, a Balassagyarmati Megyei Bíróság Büntetőperes iratai, Bf 141/1959/7

Szakirodalom

1960-as népszámlálás. Nógrád megye személyi és családi adatai. Szerk. Garádi László. Bp. 1962.

Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába. Bp. 2006.

Az ismertté vált bűncselekmények és elkövetőik Magyarországon. Szerk. Szalainé Homola Andrea. Miskolc 2008.

Balázs József: A magyar bűnügyi statisztika kialakulása és fejlődése – különös tekintettel annak módszertani kérdéseire. Szeged 1969.

Balázs József: Demográfiai tényezők szerepe a bűnözésben. In: Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica 40. (1996) 1. sz. 53–77.

Bezsenyi Tamás – Böcskei Balázs: A szocializmus bűnbarlangjai. Bp. 2020.

Bezsenyi Tamás: Nem minden Mohikán Indián? A galéri bűnözés történeti és kriminológiai aspektusai. In: Keleteurópai sorsfordulók: Tanulmányok a 80 éves Palotás Emil tiszteletére. Szerk.: Bartha Eszter – Fóris Ákos – Mezei Bálint – Nagy Éva Katalin – Szuda Krisztina Eszter. Bp. 2016. 203–214.

Dezső András: Maffiózók mackónadrágban. Bp. 2019.

Dezső Márta – Fűrész Klára – Kukorelli István – Papp Imre – Sári János – Somody Bernadette – Szegvári Péter – Takács Imre: Alkotmánytan I. Bp. 2007.

- Ferge Zsuzsa*: Társadalmunk rétegződése. Bp. 1969.
- Galcsik Zsolt*: Nógrád megye közigazgatási és területi változásai, 1872–2005. Salgótarján 2005.
- Gönczöl Katalin*: Bűnözés és társadalompolitika. Bp. 1987.
- Gyáni Gábor*: A bűnözés Horthy-kori történetéhez In: Történelmi Szemle, 47. (2005) 3–4. sz. 381–392.
- Halász Kálmán*: A bűnözés statisztikai vizsgálatának kérdései. A visszaesők megítéléséről és a visszaeső bűnözésről. Bp. 1967.
- Honvári János*: XX. századi magyar gazdaságtörténet. Győr 2014.
- Jakab Sándor*: Nógrád megye története 1944–1962. Salgótarján 1973.
- Kolosi Tamás*: Tagolt társadalom. Struktúra, rétegződés és egyenlőtlenség Magyarországon. Bp. 1987.
- Kovacsicsné Nagy Katalin*: Igazságügyi statisztika. Bp. 2001.
- Kriminológia. Szerk. Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer. Bp. 2000.
- Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll. Szerk. Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós. Bp. 1999.
- Magyar Jogtörténet. Szerk. Mezey Barna. Bp. 2007.
- Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza. Szerk. Perczel György. Bp. 2003.
- Major Iván*: Közlekedés és gazdaság. Bp. 1984.
- Majtényi György*: Egy forint a krumplis lángos. Bp. 2018.
- Mitev Ariel – Sajtos László*: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Bp. 2007.
- Molnár Pál*: Salgótarján társadalmi viszonyainak fejlődése 1945 és 1980 között. In: A Nógrád megyei múzeumok évkönyve. Szerk. Szvircsek Ferenc. Salgótarján 1982.
- Ö. Kovács József*: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában 1945–1965. Bp. 2012.
- Paksa Rudolf*: Protopográfia vagyis „kollektív bibliográfiai elemzés” (A Horthy-kori magyar nemzetiszocialista elit vizsgálata). In: Módszertani tanulmányok. Szerk.: Ballabás Dániel. Eger 2013. 7–20.
- Pap József*: Relációs adatbázisok felhasználási lehetőségei a történelmi kutatásokban. In: Hagyományos források, új megközelítések. A digitalizáció kínálta lehetőségek a történelmi kutatásokban. Szerk. Romsics Ignác. Eger 2019. 9–32.
- Rainer M. János*: A Kádár-korszak (1956–1989). Bp. 2011.
- Rainer M. János*: Bevezetés a kádárizmusba. Bp. 2011.
- Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Bp. 2005.
- Sz. Osztroumov*: A burzsoa bűnügyi statisztika reakciós jellege In: Statisztikai Szemle 29. (1951) 11. sz. 991–1004.
- Valuch Tibor*: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Bp. 2005.
- Varga Zsuzsanna*: Az agrárium 1945-től napjainkig. In: Agrárvilág Magyarországon, 1848–2004. Szerk. Estók János. Bp. 2008. 261–345.